

אנה קארנינה: קריאה פוליטית- אישית

השקפות העולם המתגוששות בזירה הציבורית הן ביטוי לדבר-
מה עמוק ויסודי בנפש האדם, המתגלה במלואו ובמורכבותו
דווקא במרחבי החיים האישיים. מסה בעקבות יצירת המופת
של טולסטוי

בספרו המפורסם "עיימות בין השקפות"¹ ניסח תומס סואל רעיון מקורי העשוי לדבריו להסביר תופעה מתמיהה. לטענתו, אף שהדיון הציבורי עוסק בתחומים רבים ומגוונים – החל בסוגיות חוץ וביטחון, עבור דרך יחסי דת ומדינה, וכלה בחופש השוק ומבנה הממשל – הרי שהעמדות בסוגיות אלו מתואמות באופן מעורר השתאות. אלה הניצבים זה מול זה כבני פלוגתא בסוגיות מיסוי יתעמתו זה עם זה גם בעניין סמכותה של מערכת המשפט. מי שיחלקו זה על זה בשאלת אופיו של השוק יתפלמסו גם באשר למעמד הדת במוסדות המדינה. ובכן, אף שאין קשר ישיר בין המחלוקות הללו, ברבות מהן נוטים החולקים לעמוד בצד קבוע של המתרס. הדבר נכון לא רק לגבי אזרחים פשוטים אלא גם – ואולי בעיקר – לגבי מעצבי דעת קהל ומנהיגים שעל פי דבריהם מגבש הציבור את עמדותיו.

סואל מסביר תופעה זו בכך שמקורן הראשוני של עמדות פוליטיות אינו תיאוריות מנוסחות-היטב. לפי הסברו, ביסוד התפיסה הפוליטית עומדת השקפת עולם הקודמת לניתוח האנליטי ומעצבת את מבטו המיידי של הפרט על סביבתו על בסיס הנחות שלרוב כלל אינן מודעות לו. באמצעות ניתוח כתביהם של ההוגים הבולטים במחנות הפוליטיים המרכזיים, המחנה השמרני והמחנה הפרוגרסיבי ("השקפה גדורה" ו"השקפה לא-גדורה" על פי מינוחו של סואל), מסיק סואל כי מקורו של הפיצול בין ההוגים טמון במחלוקת שורשית באשר לטבע האדם. הוגים דוגמת אדם

נתנאל בן-פורת הוא סטודנט בתוכנית פכ"ם ואמירים-רוח באוניברסיטה העברית, עוזר הוראה בחוג לכלכלה, ולשעבר יועץ פרלמנטרי לח"כ אלי אלאוף. המאמר זכה במקום השני (משותף) בתחרות במסגרת סיעור הכתיבה של 'השילוח' השנה.

סמית, אדמונד ברק ופרידריך האייק חלוקים על הוגים כגון תומס פיין, ויליאם גודוויין וז'אן-ז'אק רוסו באשר לשאלה אם טבע האדם קבוע הוא ומוגבל ("גדור"), או שמא משתנה הוא ובעל פוטנציאל רב ("לא גדור"). על פי הצעתו של סואל, הבחנת היסוד הזו והאחיזה בכל אחת מהקדם-עמדות הללו הן המולידות את ההבדלים העקביים בתיאוריות המדיניות.

ומה באשר למרחב האישי? האם הבדל בהשקפה על אודות טבע האדם מחלחל גם להחלטות היומיום בחייהם הפרטיים של בני האדם? ניכר שאכן כך הדבר.

הנה דוגמה. בשנים האחרונות, אפליקציות היכרויות גדולות (כגון OkCupid) הוסיפו מסננים המאפשרים למשתמשיהן להימנע מלהכיר בני זוג המחזיקים בעמדות פוליטיות מנוגדות להם – וזאת בעקבות ביקוש רב למנגנוני סינון כאלה.² משמעות הדבר היא שרווקים ורווקות רבים, המחפשים את אהבתם הבאה מעבר לפינה הווירטואלית, מבקשים להימנע מראש ממפגש – אפילו ראשוני – עם אדם בעל עמדות פוליטיות שונות משלהם. הרקע החברתי-פוליטי להחלטה זו מובן; די אם נציין כי ב-2019 טענו 35% ממצביעי המפלגה הרפובליקנית בארצות הברית ו-45% ממצביעי המפלגה הדמוקרטית כי יהיו בלתי-מרוצים בעליל אם ילדו יתחתן עם אדם המזדהה עם המפלגה הנגדית.³ ובכן, בעבור הרווקים ומשפחותיהם, אי-התאמה פוליטית חוזה – במידה רבה – אי-התאמה בחיים האישיים; מבחינתם, המחלוקת בנוגע לשאלות פוליטיות כרוכה לבלי היתר באופן שבו הם מבקשים לנהל את חייהם הפרטיים, ולפיכך פרוגרסיבים מבקשים להרחיק את עצמם משמרנים – והוא הדין להפך.

ספרו הנודע של לב טולסטוי, "אנה קארנינה", מספק לנו מבט נדיר-באיכותו לעומקה של אבחנה זו. קריאה פילוסופית-פוליטית ביצירה זו תגלה כי טולסטוי מציג בה שתי דמויות נבדלות המבטאות, כל אחת, מזג שונה וערכים שונים התואמים להפליא את שני המחנות הרעיוניים הניצים כיום בעולם המערבי. בכתיבתו, מראה טולסטוי כיצד מיחסן של הדמויות לעצמן, למשפחתן, לנישואיהן ולסביבתן – נגזרות עמדותיהן בשאלות הפוליטיות היסודיות המפלגות את הפרוגרסיבים והשמרנים גם כיום, 150 שנים לאחר פרסום היצירה. במובן זה, טולסטוי מדגים כיצד העמדות הציבוריות נמהלות בחיינו האישיים וכיצד האתיקה הציבורית מתמזגת עם זו הפרטית.

בעקבות אבן הראשה

הספר אנה קארנינה, שהתפרסם כיצירה מאוחדת ב-1878, מגולל את קורות חייהם של צמד אריסטוקרטים רוסים בני אמצע המאה ה-19. הדמות הראשונה היא אנה קארנינה, אישה צעירה מלאת קסם המתגוררת בסנט-פטרבורג עם בעלה, ולאחר ביקור במוסקבה מתאהבת בקצין צעיר וכריזמטי, ורונסקי שמו, ופותחת איתו

ברומן מסעיר ושובה דמיון. רומן זה הפך לסמל בתולדות האהבה הרומנטית אך על קארנינה עצמה המיט הרומן גורל אכזר ודן אותה לייסורים שמהם מצאה מפלט רק מתחת לגלגלי הרכבת. קו העלילה השני צועד בעקבות חיזוריו של קונסטנטין לוויין אחר העלמה קיטי – עד אשר השניים נישאים זה לזו. לוויין, בעל אדמות החי בכפר, מתייסר אף הוא אך מסיבות שונות לחלוטין. הרהוריו האינסופיים על חייו ועל המוות הצפוי בסופם, על רוסיה ועתידה, ועל המידות הרעות שהוא מזהה סביבו – כל אלה מייסרים את לוויין עד שלבסוף הוא מוצא נחמה בנישואיו עם קיטי. שתי העלילות חושפות דמויות המחזיקות בערכים שונים לחלוטין, ובהתאם מתייחסות באופן מנוגד למשפחה, לנישואים ולאהבה. הבדל זה מועיד לדמות אחת מוות טרגי, ולרעותה – גאולה אישית.

מאז נתפרסמה יצירה זו ועד ימינו-אנו, היא נידונה לביקורות עוצמתיות וסותרות. מחד גיסא, זכה הספר לדברי הלל ושבח מופלגים. די אם נציין כי פיודור דוסטויבסקי, מגדולי הסופרים הרוסיים בעצמו, כינה אותה "יצירת אומנות חסרת פגמים"⁴; כי הפילוסוף הרוסי ניקולאי סטראחוב סיפר כי חזה בקוראים ה"קופצים מעלה-מטה בהערצה"⁵; וכי ב-2007, סקר של ה"גרדיאן" הבריטי הכתיר את היצירה כ"ספר הגדול בכל הזמנים"⁶. מעריצי הספר מתרפקים על כתיבתו הסוחפת של טולסטוי, על הטבע האנושי המאובחן במלאכת מחשבת של רב-אומן, ועל הדמויות מלאות החיים ורבות הפנים שטולסטוי בורא. לא-פעם, הריאליזם העדין והמדויק של טולסטוי הוביל מבקרים להכריז כי לו היו החיים כותבים את עצמם ישירות, הם היו כותבים כטולסטוי.⁷ מנגד, לאורך השנים היו מי שמיעטו בערפה של היצירה וביקרו בחריפות את טולסטוי על התמקדותו בשכבה אריסטוקרטית רוויית נחת ומוגבלת מבחינה מוסרית, על נטייתו לארכנות מייגעת, ועל עלילות האהבה הפשטניות העומדות במוקד יצירתו.

המחלוקות שהספר עורר לא נגעו רק לאיכותו אלא גם לאופן שבו יש להבינו. גם אם ברור שלספר יש עוצמה מוסרית נדירה – אשר הניעה את טולסטוי להעלות את העלילה על הכתב אף שתואר את כתיבתה כ"עינוי"⁸ – הרי ששוררת אי-הסכמה עמוקה לגבי המסר המוסרי שהספר נושא בחיקו. ואכן, היצירה לבשה פנים שונות ומגוונות במסגרת הפרשנויות שהוענקו לה לאורך השנים, עד שנדמה כי המכנה היחיד המשותף לכולן – או לרובן – הוא ההכרה ברוחב היריעה של כתיבתו של טולסטוי והרצון לחזור אל תוך נבכייה.

התגובות המגוונות הללו אינן מפתיעות; מבנה הרומאן עצמו הוא שמזמין אותן. הרומאן מורכב משני סיפורים מרכזיים, אולם הקשרים העלילתיים ביניהם כה רופפים, עד שנדמה לעיתים כי טולסטוי כרך בכוח שני סיפורים שונים ואילצם לדור בכפיפה אחת. לא זו אף זו: כל אחת מהעלילות עצמאית דיה כדי להתקיים לבדה, עד שלא-פעם שואל הקורא את עצמו מדוע הוא נאלץ לנוע בין שתי העלילות. עובדה

זו הטרידה פרשנים וקוראים רבים; אחד מהם, מס"א ראצ'ינסקי, אף שלח עם צאת הספר מכתב לטולסטוי שבו קבע "זוהי ללא ספק יצירתך הגדולה ביותר... [אך ישנו] פגם בסיסי במבנה הרומאן כולו. אין בו ארכיטקטורה. שני נושאים מפותחים יפה אך ללא כל קשר ביניהם".⁹ ראצ'ינסקי המשיך והתייחס לסצנת הפגישה הבודדת בין שני גיבורי הספר החולפת במהירות רבה ומבלי שטולסטוי כורך כיאות את העלילות: "לא כך רצית...".

טולסטוי, כמובן, לא נותר חייב. בתשובתו לראצ'ינסקי חשף טולסטוי את המפתח להבנת יצירתו:

שיפוץ על אנה קארנינה אינו צודק בעיניי. נהפוך הוא. אני גאה בארכיטקטורה. קימורי הקשתות מחוברים כך שאי אפשר להבחין באבן הראשה; ולכן שאפתי יותר מכול. הקשרים במבנה אינם נובעים מן העלילה ואף לא מן היחסים שבין הדמויות, אלא מן ההתקשרות הפנימית... חוששני שבתוך קריאה חפוזה ברומן לא הבחנת בתוכנו הפנימי... ההתקשרות כפי שהיא בעיניי – עצם העניין ההופך את עבודתי לבעלת-משמעות – התקשרות כזאת אכן ישנה שם. חפש ותמצא.¹⁰

טולסטוי מלמדנו אפוא כי עיון מעמיק בספר מחייב לקוראו כיצירה אחודה שהגיונה ויפיייה מתגלים אך ורק בעימות המובלע שבין שני חלקיה – ולא כמגולל שתי עלילות כפי שניתן היה לחשוב בעקבות "קריאה חפוזה". את משמעותו של הספר נוכל לבאר אפוא רק אם נעמיד את לווין ואת קארנינה זה כנגד זה. בכונה-תחילה הציב טולסטוי את שתי העלילות כשמרחק נגיעה מפריד ביניהן והותיר לנו את מלאכת הקשירה. מאמר זה מבקש לחשוף התקשרות פנימית אחת – יסודית – הקושרת את שתי הדמויות.

את "אנה קארנינה" כתב טולסטוי בתקופת שלטונו של הצאר אלכסנדר השני – מי שהנהיג רפורמות עומק בחברה הרוסית ובכלכלה הרוסית וביקש לדחפן אל עבר המודרנה, בעקבות מדינות אחרות באירופה. החשוב במהלכים שביצע אלכסנדר השני היה שחרור מיליוני הצמיתים הרוסים ב-1861 – צעד שהניע תמורות מרחיקות לכת בחברה הרוסית.¹¹ עובדה זו הציבה בפני החברה הרוסית, בחריפות יתרה, את שאלות היסוד שעליהן מושתתת המחלוקת בין שמרנות ופרוגרסיביות בנוגע לקדמה וליחסה למסורת. המחנה הפרוגרסיבי, זה שעל פי סואל מתאפיין בתפיסת טבע האדם כגמיש ומושפע מן החברה – ותומך בשינויים נרחבים ומתוכננים המובלים מלמעלה בידי מוסדות מדיניים, ומושתתים על עקרונות כלליים, כדי להגשים את הפוטנציאל הטמון באדם – נטה לתמוך במדיניות שקידם אלכסנדר השני. מנגד, המחנה השמרני, שתפיסתו היסודית מזהה את האדם כבעל טבע קבוע והוא חָרָד משינויים רדיקליים לא-זהירים, באשר הללו עשויים לדעתו להרוס את הסדר החברתי המעדן את הפרטים ומרסנם, לא ראה בעין יפה את המדיניות הנוכרת. מחנה זה מבקר את התפשטות

הקדמה באופן טבעי – על ידי שינוי הדרגתי, תוך שמירת החוכמה הגלומה במסורת הייחודית המקומית – ולכן התייחס בחשדנות רבה לאופן שבו ביקש אלכסנדר השני לעצב את פני החברה הרוסית.

כאזרח מן השורה וכבעל נפש ערה, היה טולסטוי חשוף לשאלות שהולידו הרפורמות המדיניות, ואף היה מעורב בדיונים על אודותיהם והציג אותם בכתיבתו. יתרה מכך: הוא דן בשאלות אלו במפורש ב"אנה קארנינה", ושם בפי דמויותיו טענות המייצגות עמדות מגוונות בנוגע לתהליכים שעברה החברה הרוסית באותה עת. נראה אפוא כי לאורה של מחלוקת זו – בין המצדדים ברפורמות לבין המסתייגים מהן – ניתן לאבחן את המתח השורר בין דמויות המפתח ביצירה ואשר מכונן את משמעותו של הספר. העימות המובלע בין שתי הדמויות הללו הוא אותו עימות הניטש בין שוחרי הקדמה לבין מקדשי המסורת: לוויין הוא נציג המזוג השמרני, וקארנינה נציגתו של המזוג הפרוגרסיבי. קריאה פוליטית של שני קווי העלילה תחשוף כיצד המזוג של כל דמות, ערכיה והאופן שבו היא מכווננת את חייה הם ביטוי לעמדתה היסודית.

את הקריאה הזו ראוי להבין בהקשר רחב יותר כשואבת השראה מטענתה של מרתה נוסבאום, פילוסופית אמריקנית בת ימינו, בדבר היחסים בין ספרות לבין פילוסופיה. בספרה "דעת האהבה"¹² מלמדת נוסבאום כי בניגוד לתפיסה היסודית של הפילוסופיה האנגלו-אמריקנית, הצורה שבה נכתב רעיון מסוים קשורה הדוקות – בקשר ישיר ואורגני – לרעיון עצמו. לדבריה, צורת הכתיבה עצמה חושפת מהם הדברים החשובים לפי שיטת הכותב וכיצד להבנים. לדידה, בעוד ישנם רעיונות שנכון להציגם בשפתה האנגלית של הפילוסופיה, רעיונות אחרים מוצגים כראוי רק במסגרת הכתיבה הנרטיבית של הספרות. הן הספרות הן הפילוסופיה מבקשות אפוא לחשוף את יסודות המציאות רבת-הפנים אך הן עושות זאת באופנים שונים; והבחנה זו נכונה בעיקר בכל הנוגע לעולם האתי – התשתית לכל תורה פוליטית. הפילוסופיה אכן יכולה לחשוף מרכיבים מסוימים של האתיקה, אך הספרות עולה עליה בעניין זה משום שבכוחה לעסוק בסוגיות האתיות במרחבים של אהבה, משפחה ובחירה אישית.

אם נאמץ את אבחנתה של נוסבאום, נוכל לראות בטולסטוי הוגה דעות שפעל במישור שונה מזה שבו פעלו יתר ההוגים המדיניים. הלה, כסופר, מאפיין באופן נרטיבי את המזגים האנושים הקשורים למסורות הרעיוניות של השמרנות והפרוגרסיביות. לשון אחרת: דמויותיהם של קארנינה ולוויין ממחישות כיצד פרוגרסיביות ושמרנות הן תפיסות עולם ערכיות מקיפות – ולא תיאוריות חברתיות מנוסחות-היטב גרידא – המבנות גם את הפסיכולוגיה האישית של הפרט ואת הדרך שבה מעצב הלה את חייו ואהבותיו.

כשעל שכמנו המטען שהוצג עד עתה, יכולים אנו להתקדם אל עבר הצגת הדמויות הראשיות בסיפורנו. תחילה נתאר את מהלך חייה הסבוך והטרגי של אנה; ולאחר

מכן נפנה לאפיין את לוויין ותפיסותיו. במהלך הצגת הדמויות יוצרו כמאליהן נקודות שיחשפו את מזגן הפרוגרסיבי או השמרני של הדמויות, אך נקודות אלו יובנו במלואן רק בעימות שנערוך בין שתי הדמויות בסוף המהלך. בהתאם לארכיטקטורה של הספר עצמו, ההיגיון המבהיר את ההבדל בין שתי הדמויות יתבאר רק כאשר נקשור ביניהן. או-אז תתגלה אבן הראשה, משאת נפשו של הקורא.

בחירתה של אנה

הספר נפתח בהמתנה להגעתה המיוחלת של אנה קארנינה. ההתרחשות הראשונות המתוארת בספר היא מהומת האלוהים השוררת בביתו של סטיבה אובלונסקי, אחיה של קארנינה. דולי, רעייתו של סטיבה, גילתה אחת מבגידותיו של בעלה ומאז הבית כולו בוקה ומבולקת: "הכול השתבש בבית של האובלונסקים... האישה לא יצאה מחדרה, הבעל לא היה בבית זה היום השלישי. הילדים התרוצצו בכל הבית טועים ואובדים; האנגליה רבה עם הסוכנת ושלחה פתק לידידתה שתמצא לה משרה אחרת".¹³ תיאור זה מגיע לאחר הפתיחה המפורסמת – "כל המשפחות המאושרות דומות זו לזו; אך המשפחות האומללות, אומללות הן כל אחת על פי דרכה" – ומשמש לה המחשה קודרת. אך הנה, זמן מועט לאחר מכן, מופיע שביב תקווה בדמותה של אנה:

"מאטוויי, אחותי, אנה קארנינה, מגיעה מחר" אמר [סטיבה] ועצר לרגע... "תודה לאל", אמר מאטוויי, רומז בתשובתו שהוא מבין לא פחות מאדונו את חשיבות הביקור הזה, כלומר שאנה... תוכל לבוא לעזרת אחיה ולהשכין שלום בינו ובין אשתו.¹⁴

במילים הללו מוזכרת לראשונה הדמות שעל שמה נקראת היצירה כולה. אנה היא ההבטחה שעליה משליכים הצדדים את יהבם, בהאמינם כי בכוחה להושיע את הבית שבא עד משבר. ואכן, הופעתה של אנה אינה מאכזבת. היא מגיעה מסנט-פטרבורג למוסקבה, שם דר אחיה, ומגיחה לתוך הספר מן הרכבת – ובכך הד לסוף המר הצפוי לה. אנו הקוראים מכירים אותה לראשונה דרך עיניו של ורונסקי, מי שבמהרה יהפוך למאהבה, והמחזה מרהיב:

אך פתאום הרגיש צורך עז להביט בה שוב – לא בגלל יופייה דווקא, ולא בגלל ההדר והחן הצנוע שניכר בכל דמותה, אלא משום שבארשת פניה הנעימות בעוברה לידו היה משהו ענוג ורך להפליא... במבט המהיר הזה הספיק ורונסקי להבחין באיזו התעוררות כבושה, שהשתעשעה על פניה ורפרפה בין העיניים הנוצצות לבין החיוך הלא-נתפס כמעט, שעיגל את שפתיה האדומות. כאילו מילאה איוו שפעה את הווייתה בגודש עצום כל-כך, עד שהייתה מבצבצת מבלי משים פעם בברק עיניה ופעם בחיוכה.¹⁵

זוהי אנה: הבטחה, יופי ופיתוי מלאי חיים הסוחפים את כל סביבותיה. מעת כניסתה לזירת הספר ועד סופה הטרגי, תהלך אנה קסם על רואיה ותשפע חן – עד כדי כך

שלא רק קוראים רבים הסתחררו מאישיותה אלא אף טולסטוי הואשם כי נשבה בקסמי יצירת כפיו.¹⁶ אכן, טבעה המכשף של קארנינה, זה שהקנה לה מעריצים כה רבים, הוא גם מקור נפילתה.

על אף היותה אישה נשואה – לאלכסיי קארנין, פקיד רם-מעלה בשלטון הצאר – ואם לבן, סריוז'ה שמו, ורונסקי אינו מסתפק בהטלת מבט חטוף על יפי קומתה ומתחיל לחזר אחריה בלהט רב. כקצין יפה תואר וחלק לשון, אשר לו להיטות מופגנת לקרבתה, מצליח ורונסקי לערערה – עד שזו נמלאת תבהלה וממהרת לשוב סנט-פטרבורגה אחר שהשכינה שלום בבית אחיה. למרבה חרדתה של אנה, מתברר כי ורונסקי אינו מוותר והוא עולה עימה על הרכבת כדי לחזר אחריה. היא מנסה להתנגד, אך מן הראשית התנגדות זו מלאת עונג היא, וכך חולמת אנה במהלך הנסיעה: "אנה הרגישה שהיא נופלת מטה-מטה. אבל כל זה לא עורר בה פחד, אלא חדווה".¹⁷ אומנם אין זה תיאור מדויק של התנהגותה בפועל – למעשה, אנה מבועתת מחיזוריו של ורונסקי – אך החלום המתפקד כאן כחושף נימי נפשה מגלה לנו את כמיהתה היסודית: היא רוצה להתמסר אליו. ידיעתו הלא-מפורשת של ורונסקי שכך הם פני הדברים היא המאפשרת לו לחזר אחריה ללא לאות במשך חודשים רבים. סופו של חיזור זה הוא היערתה של אנה לוורונסקי.

אומנם בכמה הקשרים מתאר טולסטוי את התאהבותה של אנה בוורונסקי כמעין נפילה, אך נדמה שבכך הוא מגלה כלפיה חמלה יתרה (או חומרה יתרה, כתלות בנקודת המבט) שכן אנה איננה מעין צרלינה, הנופלת לידי אמן רב-פיתויים כדון ג'ובאני. בעלה של אנה הוא גבר קר ומחושב, אדוק ביותר, נטול ארוטיות וכמעט חסר יכולת לאמפתיה, ועובדה זו דנה את רעייתו מלאת החן לחיי נישואים משמימים. "הם לא יודעים איך הצמיט שמונה שנים את חיי, הצמיט בי כל זיק של חיות, ומעולם לא טרח לחשוב שאני אישה חיה שזקוקה לאהבה. הם לא יודעים איך עלב בי על כל צעד ושעל ונשאר תמיד שבע רצון מעצמו", היא חושבת.¹⁸ אך, בכל זאת, אנה היא אישה בוגרת המתאפיינת בחושים חדים ובעוצמה פנימית. נפשה אינה בוסרית אלא נפש מורכבת ומנוסה המסוגלת למשול בעצמה. לא-בכדי כתב ג'וזף פטר סטרן בהשתאות (במאמר מרתק המשווה בין שלוש דמויות גדולות בספרות האירופית הפונות לניאוף): "אנו מתרשמים מעל לכל ספק מכוחה הבלתי-נדלה של הגיבורה [=אנה] לעצב את חייה".¹⁹ לא זו אף זו: לאנה הבנה עמוקה באשר לדרכה של האהבה; לכן עם הגעתה למוסקבה, וכמעט באבחת יד, היא משכינה שלום בבית אחיה. אי אפשר אפוא לאפיינה כמי שפיתוי מזמין תפס אותה בניגוד לרצונה האותנטי.

אדרבה, היערתה של אנה אינה פריו של רגע נמהר אלא תוצאתו של תהליך ארוך ופנימי. חיזורו של ורונסקי נמשך במשך חודשים ארוכים, שלכל אורכם שומרת אנה על עמדת כוח לעומתו: "לאן נעלמו גינוני השלוים והבטוחים תמיד וסבר פניו השאנן, השקט? לא, בכל פעם שפנה אליה עכשיו היה מרכין קצת את ראשו, כמבקש

ליפול לרגליה, ומעיניו לא נשקפו אלא הכנעה ויראה".²⁰ בתוך הדינמיקה הזו, לאחר חודשים שבהם חג ורונסקי סביבה, הוא מכריז בכניעה: "צווי עליי להיעלם, ואני איעלם. לא תראי אותי עוד, אם השתייה במחיצתי מכבידה עלייך".²¹ אך אנה, כמו בכל פעם שבה עומדת בפניה האפשרות להפסיק את החיזור, איננה משלחת אותו, איננה נרתעת ממנו ואיננה חומקת מפניו, אלא מתמסרת לנוכחותו. למעשה, גם את הדברים שהובאו עתה אומר ורונסקי בטרקלינה של הנסיכה בטסי, מקום שאנה בוחרת לחזור אליו שוב ושוב אף שהיא יודעת כי ורונסקי מרבה לפוקדו בתקווה למוצאה שם. גם בהמשך, לאחר שבעלה יתוודע לרומן ואף יציע לה פתח מילוט מן הדרך שסללה לעצמה, תמאן אנה להצעתו ותתמיד בבחירתה. ובכן, אנה איננה עלמה צעירה הנופלת בפח או מאבדת את עשתונותיה עקב התרגשות יתרה; היא אישה בוגרת המקבלת, בהדרגה ולאורך זמן, החלטה גורלית ומייסרת.

אכן, בחירתה של קארנינה מהולה בבושה, בחרדה ובאשמה, עד כדי כך שלאחר שהשניים מממשים את אהבתם בפעם הראשונה, אומרת אנה "איזה אושר" אך "מתוך בחילה ואימה".²² ואכן, הייסורים הנלווים להחלטתה מדגישים את המחיר שהיא מוכנה לשלם תמורתה. דווקא מכיוון שאנה כה סובלת מבחירתה, ברור כי אין מדובר בנפילה אלא בתהליך אישי עמוק – שנעשה למרות השלכותיו. אנה עוברת התפתחות מוסרית, לא נסיגה מוסרית, אך כדרך של כל ההתפתחויות המוסריות גם זו מלווה בכאב רב. מהי אותה ההתפתחות שאנה עוברת? ובכן, זוהי החלטתה לאזור אומץ וללכת אחר ערכי החירות והאהבה. כאשר היא מתאחדת עם ורונסקי באופן סופי נאמר: "באותה תקופה... [של] צאתה לחיי חירות, הרגישה אנה אושר לא יסולח כמעט וחדווה וחיים ללא גבול".²³ חוויית האהבה הרומנטית של אנה קשורה הדוקות בחירות. בבחירתה ללכת אחר ורונסקי היא מממשת הן את אהבתה הן את חירותה, אך כפי שיתברר עד מהרה החלטתה לרדוף אחר החירות מחייבת אותה לוותר על כל מרכיב אחר בחייה.

בשלב הבא מגלה בעלה, אלכסיי קארנין, את מעשיה. בתחילה, נוצר הרושם כי מחמת שאפתנותו והחרדה-לכבודו, מוכן הלה להעלים עין משאירע ובלבד ששמו לא ייפגע; אך במהרה, בשל התעקשותה של אנה להמשיך להיפגש עם ורונסקי – ויותר מכך, בעקבות לידת בתה מוורונסקי – הופכת העלמת עין זו לבלתי-אפשרית. בפני אנה לא עומדת האפשרות לממש את אהבתה ובה-בעת לשמור באופן כלשהו על מסגרת נישואיה; היא איננה יכולה לאחוז גם במאהב וגם בבעל. נדרשת כאן הכרעה מוחלטת. בהתמסרותה לאושר שוורונסקי מציע לה, מנתצת אנה את מסגרת הנישואין שבה היא קשורה. יתרה מזו: גם לאחר שהיא עוזבת את בעלה, חוקיה הנוקשים של רוסיה מציבים אותה בפני מצב חברתי-משפטי בלתי-אפשרי. היא איננה יכולה להינשא לוורונסקי, ומבחינה פורמלית איננה מתגרשת מקארנין. הלכה למעשה היא מושלכת מכל סדרי מוסד הנישואין.

כמובן, בתקופה המדוברת, התכשורת שכזו למוסד הנישואים – משמעותה כפירה בדת. במהלך העלילה אומר קארנין לאנה – שוב ושוב – כי בהתנהגותה היא חוטאת לדת, אך לאנה ברור כשמש כי בחיפושיה אחר אושרה היא ממילא מוכרחה לזנוח את הדת:

בלי הרף חזרה ואמרה: 'אלי שבשמיים! אלי שבשמיים!', אבל לא 'אלי' ולא 'שבשמיים' לא היה להם שום מובן לגביה. אומנם מעודה לא פקפקה בעיקרי הדת שעל ברכיה התחנכה, אבל לבקש לה מזור למצוקתה בדת – מחשבה זו הייתה רחוקה מליבה, ממש כשם שלא היה עולה בדעתה לבקש עזר מאלכסיי עצמו. מראש ידעה שהפנייה אל הדת כרוכה בויתור על מה שהיה לה כל טעם חייה.²⁴

בהחלטתה להתמסר לוורונסקי, אנה אינה מפנה עורף רק למוסד הנישואים הדתי אלא גם – ובאופן כואב בהרבה – לבנה. טולסטוי, כדרכו, מציב רמז לעובדה זו כבר בשלב מוקדם. זמן קצר לאחר התרקמות אהבתם, בעוד ורונסקי נכנס לביתה של אנה, הוא "נזכר פתאום במה שנשתכח ממנו תמיד, מה שטמן בחובו את הצד המיוסר יותר ביחסיו עם אנה: בנה ועיניו המלאות תהייה, וכפי שנדמה לו – גם איבה. הילד הזה היה להם למכשול יותר מכל אדם אחר... בנוכחות הילד הזה, היה תמיד מציף את ורונסקי אותו רגש מוזר של תיעוב ללא פשר".²⁵ הזירה מוגדרת: במרכז ניצבת אנה ובצדדיה המנוגדים בנה ומאהבה, כשני יריבים המתבוננים זה בזה בעוינות ואשר ביניהם תיאליץ אנה להכריע בקרוב. בשלב זה, לאנה ברור לאן נוטה ליבה:

היא שבה ונזכרה בתפקיד שקיבלה עליה בשנים האחרונות... תפקיד האם שכל חייה קודש לבנה. ומתוך שמחה הרגישה שגם במצב שהיא נתונה בו כעת, יש בידיה ממלכה משלה שאינה תלויה בדברים שבינה לבין בעלה ובינה לבין ורונסקי – והממלכה הזאת היא בנה. יהיה מצבה מה שיהיה, היא לעולם לא תיטוש את בנה. גם אם יגרש אותה בעלה ויעטה עליה חרפה, גם אם תדעך אהבתו של ורונסקי והוא יחזור אל חיי החירות השאננים שלו... היא לא תיטוש את בנה. יש לה מטרה בחיים.²⁶

אך שכנוע זה מתמוסס בחלוף הזמן. לאחר לידת בתה, כאשר אנה כמעט מתה וורונסקי כמעט מצליח להתאבד, אוספת אנה את חפציה ונוסעת עם מאהבה לאירופה – ומותירה את בנה בידי בעלה. באחת האפיזודות המפתיעות-ביותר בספר מתגלה שוויתור האם על בנה נובע במידה רבה מהחלטתה. במעשה של גדלות נפש וחסד נדירים – בוודאי נוכח העובדה שהוא נעשה בידי אדם שככלל נוטה לחוסר חמלה – מציע קארנין לאנה לקחת את בנה איתה; אך אנה מסרבת: "הוא [קארנין] מסכים לכול, אבל אני פשוט לא יכולה לקבל את הנדיבות הזו שלי".²⁷ עד מותה תתייסר אנה על פרידתה מבנה; אך אם נבקש להיות כנים בנוגע להחלטה זו – בשונה מאנה עצמה – אזי מן ההכרח להסיק שבנהייתה אחר ליבה, ואחר החופש שהיא מבקשת באהבתה החדשה, נודע לאנה תפקיד משמעותי בפרידתה מבנה.

אנה אינה נקרעת ממשפחתה בלבד, אלא ממדינתה ומהקהילה שבתוכה חיה עד כה. כאישה נואפת, מוקעת אנה מן החברה הרוסית הגבוהה שאליה השתייכה; הדבר מתרחש מיד עם היודע סיפור אהבתה לוורונסקי והוא העומד ביסוד נסיעת בני הזוג אל מחוץ לרוסיה לאחר הולדת בתם. כעבור זמן שבים השניים ומשתקעים במכורתם – אחר שקצה נפשם בשוטטות באירופה – אך נידויה של אנה נמשך. גבירות שביקשו בעבר את חברתה מתנכרות לה עתה ובזות לה. מעמדה הרם נמחה. מעתה אין היא אלא כאסקופה הנדרסת.

בסצנה מכמירת לב, מתעקשת אנה להופיע בהצגה בתיאטרון שבה נוכחים "כל המי ומי", וזאת על אף ניסיונו של ורונסקי להניאה מכך: "אילו אמר לה במפורש מה הוא חושב היה אומר: 'להופיע בתיאטרון בשמלה הזאת, עם הנסיכה הזאת שכולם יודעים מי היא, פירושו לא רק להודות במצבך, להודות שאת אישה אובדת, אלא פירושו גם לקרוא תיגר על החברה, כלומר להתנער ממנה לעולם"²⁸. בתיאטרון מופנה כלפיה לעג אכזרי, והיא שבה רצוצה ואבודה לביתה. הגבירה מסנט-פטרבורג בחרה ללכת אחר לבה, אך בכך דנה עצמה לבדידות ולנידוי מהחברה. במשפט המופיע באמצע הספר, ואשר במבט לאחור אינו יכול שלא להיקרא עם קורטוב של אירוניה, נאמר כי אנה "כבר ידעה בסתר לבה שהכול יישאר כפי שהיה, שכוחה לא יעמוד לה לוותר על מעמדה, לנטוש את בנה, וללכת אחרי אהובה"²⁹. ובכן מסתבר שכוחה עמד לה, ואת שרצתה – השיגה; אך כדי להשיגו מוכרחה הייתה להיזות לבדה לחלוטין.

מדוע לבד? מדוע לחלוטין? האם לא היה לה לכל הפחות את ורונסקי אהובה? אלא שבייסוריה שהפכו עתה טרופים, אנה מרחיקה מעליה גם את אהובה. הוא נותר הדבר היחיד המחבר בינה לבין העולם והיא מנסה להיאחז בו בכל כוחה, אך בכך רק דוחפת אותו מעליה. היא מתנכרת לו כאשר הוא יוצא מביתם, מקנאה לו כאשר הוא משוחח עם נשים אחרות, וחותרת תחת יחסיו עם אימו. לא זו אף זו: ורונסקי – שלא כאנה, הנואפת המוקעת – אינו מואשם בפרשיית אהבתם וממשיך לצאת ולבוא בחצרותיהם של נכבדי העיר. בהדרגה, הוא הופך חסר נחת מהשעמום שכופים עליו חיי הבדידות של אנה, מהמשא שהיא מטילה עליו, ומהכעס והקנאה המפכים מלבה כלפיו – והוא מחפש מקלט מחוץ לביתם. קרע נפער בין השניים, ובעבור אנה הופך קרע זה לפילוג בינה לבין החיים עצמם (או, כפי שנכון יותר לומר, מהרמץ היחיד שעוד נותר מחייה). כך, בהתקף של אימה וזעם, לאחר נסיעה נוספת של ורונסקי, היא מטילה עצמה אל מתחת לרכבת חולפת.

גאולתו של לוין

בכוח כישורו עולה בידי טולסטוי לברוא שתי דמויות מורכבות, משכנעות ומרגשות – ובכל זאת נבדלות זו מזו לחלוטין. בהתאם לכך, האופן שבו יש לעמוד על טיב הדמויות שונה אף הוא. במקרה של אנה, הרי שהלך מחשבתה טבול כולו בהטעיה

עצמית; למעשה, הפרטים החושפים ביותר על אודות אנה הם לעיתים קרובות השקרים שהיא בוחרת לספר לעצמה והשגיאות שאחריהן היא הולכת שולל. אפילו מותה אינו אלא פרי מחשבתה הכוזבת כי ורונסקי מתענד לעוזבה. היו אף מי שפירשו את גורלה של אנה כעונש – לא על חוסר נאמנותה אלא על חוסר כנותה הפנימי ואי-נכונותה ליטול אחריות לגורלה-שלה. אם כן, את עולמה של אנה אין להבין באופן ישיר, מן השיח הפנימי שהיא מנהלת עם עצמה, אלא באמצעות סערות רגשיות, ויותר מכך – דרך בחירותיה. אלה הם האופנים שדרכם מבצבצת דמותה האמיתית, מבעד למסך ההונאה העצמית שבשלב מסוים היא חייבת לעטות.

אולם בכל הנוגע ללווין, שונה היא הדרך לתהות על קנקנו. הספר מלא מונולוגים פנימיים וארוכים שלווין מנהל עם עצמו, ופולמוסים נמרצים שהוא מקיים עם גבירים רוסיים אחרים. לוויין מנסה לאחוז באמת – שאינה חדלה מלחמוק מידיו – וכך פותח צוהר להלכי נפשו האותנטיים. הוא אינו נגוע בהונאה עצמית אלא אדרבה מלא בהכרה מייסרת באשר לחוסר יכולתו לענות על השאלות הקורעות את נפשו. דומה כי המתבונן מן הצד בהתנהגותו של לוויין לא ישכיל להבינו כדבעי, שכן לא-פעם לבטיו הפנימיים מסרסים את יכולתו לפעול. לוויין מתגלה אפוא בין שיטי הקונפליקטים המזינים את מחשבתו; וכדי לפצח את דמותו של לוויין נידרש אפוא לעקוב אחר עמדותיו ותהיותיו – ולמעט בהתבוננות בפעולותיו ובגלגוליו.

את לוויין אנו פוגשים לראשונה כשהוא מגיע לביקור אצל ידידו סטיבה במוסקבה, ממש במקביל להגעתה של אנה העירה. כמוכן, בחתירתו להפריד בין הקשתות, בנה טולסטוי את העלילה כך שהשניים לא ייפגשו במהלך ביקוריהם. לוויין, המגיח לבמה ב"ביישנות מהולה ברוגזה ואי-שקט"³⁰, הגיע העירה כדי לבקש את ידה של בחירת ליבו, קיטי, גיסתו של סטיבה (אחותה של דוליה). לוויין ממהר ללכת לראותה, וחששותיו יעוררו את הזדהותו של כל מי שביצע אי-פעם קפיצת נחשון אל עבר משאת נפשו:

הוא הלך בשביל המוליך אל שדה ההחלקה ושינן לעצמו "צריך לא להתרגש, צריך להירגע, מה קרה? מה אתה רוצה? שתוק, טיפש", פנה בנויפה אל ליבו. וככל שהשתדל להרגיע את עצמו, כן הלכה נשימתו ופרפרה ונכלאה בחזהו... הוא הרגיש שהיא כאן לפי החדווה והפחד שהציפו את ליבו. היא עמדה בקצה האחר ושוחחה עם איזו גברת. דומה ששום דבר מיוחד לא היה בלבושה ולא בתנוחת גופה. אבל ללוויין קל היה לזהותה בתוך ההמון, ממש כשושנה בין סרפדים. אור נגה ממנה על הכול. "האם אוכל לרדת לשם, אל הקרח, ולגשת אליה?" תהה בליבו. המקום שעמדה בו נראה לו כמין היכל קודש, ולרגע כבר עמד להסתלק משם. כה גדולה הייתה חרדתו.³¹

ובכן, תאוותו של לוויין לקיטי אינה נופלת מזו של אנה לוורונסקי: קיטי מעוררת בו אותה תשוקה מייסרת ואותו רצון עז שדמותו של ורונסקי מולידה אצל אנה. אך בשונה מאנה, בעבור לוויין יש רק דרך אחת שבה ניתן לממש אהבה זו ולהעניק לה תוקף – נישואים והקמת משפחה:

לא רק שנבצר ממנו לתאר לו אהבת אישה ללא נישואים, אלא שבדמיונו אף הצטיירה לו קודם כול המשפחה, ורק אחר-כך האישה שתעניק לו את המשפחה הזאת. מושגיו על הנישואים לא דמו אפוא למושגים שרווחו בקרב כלל מכריו, שלגביהם היו הנישואים רק אחד מתוך מכלול ענייני החיים; לווין ראה בנישואים את מרכז החיים ועיקרם. לדידו, היה כל אושר החיים תלוי בהם.³²

רגע לפני חתונתם, שעוד תתואר בהמשך הספר, מכריו לווין בהתלהבות: "דווקא על אובדן החירות אני שמח"³³; וכך מגלה מדוע אין עולה בדעתו אהבה מחוץ למסגרת הנישואין. האהבה שאליה חותר לווין אינה אהבה מלאת חופש – כמו זו שאנה חותרת אליה – אלא אהבה ממוסדת-היטב במסגרת הנישואין. זוהי אהבה שאינה מוגדרת רק על פי רצון ותשוקה אלא גם על ידי חובה.

בינתיים, באותו ערב, לקול תרועותיו השקטות של הקורא – שלמן הרגע הראשון הכיר בביישנות הגמלונית של גבר חסון ומחוספס זה – מתגבר לווין על חרדותיו ומציע לקיטי להינשא לו; אולם היא מסרבת להצעתו בהמתינה לגבר אחר, הלוא הוא ורונסקי, שעתידי להכזיבה ולבכר את אנה על פניה. קיטי דנה את עצמה ואת לווין לתקופה מייסרת בת כמה חודשים: לאחר שוורונסקי מסרב ליטול את ידה, עוטף אותה יגון עמוק והיא נשלחת לכפר החלמה מחוץ לאדמת רוסיה; ואילו לווין חוזר לעבוד את אדמותיו – מאוכזב, מדוכא ומבויש. "עברו שלושה חודשים והצער לא הניח לו, וזכר סירובה של קיטי הכאיב לו ממש כבתחילה. הוא לא יכול להירגע, מאחר שימים רבים כל-כך חלם על חיי משפחה ואף חש שהוא בשל להם די צורכו, והנה בכל זאת עוד לא היה נשוי"³⁴.

בחזרתו לביתו, המתפרסת באורכה על פני כמעט מחצית מן העלילה, עוסק לווין ללא לאות בפרטי הפרטים של ניהול משקו החקלאי. את התמקדותו של טולסטוי בנושא זה יש להבין על רקע השינויים מרחיקי הלכת שהוליד שחרור הצמיתים הרוסים ב-1861 – בכל הנוגע לבעלות על אדמות רוסיה ועיבודן החקלאי. בעקבות השינויים הללו משים לווין לילות כימים בניסיון לשפר את התנהלות המשק שלו – ואף משתקע בכתיבת ספר בנושא. נגד הלכי רוח של אריסטוקרטים אחרים, הבאים לבקר אותו, הוא נמנע מרדיפה אחר תענוגות ומבכר תחתיים עבודה קשה. הוא עובד בחריצות נדירה לאדם במעמדו, מנהל בחסכנות ובדייקנות רבה את משקו, ואף נוזף בחבריו שאינם זהירים דיים בהתנהלותם הכספית. הוא מטפח בהתמדה מידות של חריצות, מתניות ואחריות אישית, ועושה זאת מתוך התכוונות רבה.

חריצות זו נובעת מתפיסת עולם רחבה. כאשר אחיו, אינטלקטואל מכובד הנגוע ביותר משמץ של התנשאות, שואל את לווין מדוע אין הוא נוטל חלק במערך הפקידות המקומית (שהוקם במסגרת הרפורמות שהנהיג הצאר), משיב הלה כי סבור הוא שכל אדם אחראי לעצמו, פועל בעבור עצמו, ואינו נדרש להשקיע עצמו בעבור הכלל. יתרה מכך, לדעתו אם אדם – ודאי מי שמשתייך למעמד האצולה – אינו נוהג כמי

שאחראי לעצמו, ראוי הוא לגנאי: "אריסטוקרטים בעיניי הם אני ואנשים כמוני, שיש להם בעברם שלושה-ארבעה דורות של משפחות ישרות-דרך, שהגיעו לפסגה של חינוך והשכלה (שכל וכישרון – זה עניין אחר) ומעולם לא התרפסו לפני איש, מעולם לא נזקקו לאיש: ככה חיו אבי וסבא שלי".³⁵ אך קביעתו אינה נוגעת רק לגבי שאלת המעשה הראוי, אלא גם לגבי האופן שבו נוהגים אנשים בפועל. את הדרישה שמציב אחיו רואה לוין כמנותקת, ותחתיה סבור הוא שכל אדם פועל מתוך עניינו האישי. על בסיס אותה סברה מסדיר לוין את משקו: הוא מבין שהכפריים העובדים בעבורו ישקיעו את מרב כוחותיהם אם יהיה להם חלק ברווחים, ומארגן בהתאם את העבודה. לאור התמסרותו של לוין לעניין, לא מפתיע לגלות כי השינויים שביצע עולים יפה ותפוקת המשק עולה.

לוין כאמור אינו נוטה חיבה למוסדות הממשלתיים, ולא רק שהוא דוחה את העשייה בעבור הכלל שמוסדות אלה מבקשים לכפות עליו אלא שהוא מתייחס לכל התנהלותם כאיוולת תמוהה. בודדים הם הרגעים שבהם נוהג טולסטוי חירות בעצמו ומשעשע את קוראיו; ואחד מהם מצוי בשעה שהוא מתאר את תסכולו של לוין ממערכי הפקידות, השפיטה והפוליטיקה. אך בל נטעה. כאשר לוין מתאר את התמקדותו בצרכיו האישיים, הוא עושה זאת רק ביחס למנגנונים הממשלתיים. לצד התנערותו מהחובה הכללית שמגלמים המוסדות המדינתיים, הנה באורחות חייו נוהג לוין אחרת לחלוטין. ענייניהם של הכפריים העובדים בעבורו מטופלים על ידיו והוא מונע מתחושת חובה יסודית לרווחתם. כאשר נשאל מדוע הוא עובד כה קשה ומעבד את אדמותיו ולא עושה בהן דבר-מה רווחי יותר, הוא משיב: "אתה מרגיש תחושת חובה לאדמה".³⁶ אכן, לוין בו לפקידות ולממשל ומתנגד למאמציהם לגייסו לשירות הכלל, אך מידותיו האישיות והתנהלותו הן תרומיות – כלפי עצמו וכלפי הקהילה שאליה הוא משתייך. כפי שחברו מסכם זאת: "עניינם של האצילים אינו מתנהל כאן, בבחירות [לראשות המחוז], אלא שם – איש-איש בפינתו".³⁷

לאופן שבו מארגן לוין את משקו נודע ממד נוסף וחשוב. בהתבוננותו על ענף החקלאות, מסיק לוין כי מקור החולי שפשה בעבודת האדמה הרוסית הוא ניסיונם של הרוסים לחקות את המערב, להחיל את כלליו על עצמם, תוך התעלמות מייחודם שלהם. הוא מבין שהדבר לא ייתכן, כי רפורמות המיושמות באורח זה נידונו מראש לכישלון, וכי זוהי הסיבה להפסדי המשק שלו ולהפסדי יתר המשקים הרוסיים. לדידו, השיטה החקלאית הראויה ליישום ברוסיה – לאחר המהפכות של אלכסנדר השני – מוכרחה להלוים את האופי הרוסי. לפי לוין, לעובדים הרוסים הרגלים מסוימים והשקפה מסוימת, ולפיכך רק מסגרת כלכלית שתכיר בהם ותעניק להם כבוד תוכל להצליח: "כשהוון מושקע על-פי הנוהג האירופי, התנובה מעטה: וסיבת הדבר היא תכונת הפועלים, שרוצים לעבוד ומיטיבים לעבוד אך ורק לפי דרכם שלהם, והתנגדותם לכל דרך אחרת אינה בגדר מקרה, אלא תופעה של קבע, הנובעת מרוח

העם".³⁸ באמצעות עבודת האדמה, לומד לוויין להעריך את כוחו של הרגל נרכש ואת עוצמתה של מסורת שהשתרשה, ומכיר בהם כעובדה העומדת לעומת רעיונות כלליים וזרים. כעבור רגע קט יתברר שאלה הם הניצנים הראשונים בתהליך עמוק ואישיותי יותר שלווין עתיד לעבור ביחסו לאותה "רוח עם".

לאחר שלווין מסיים לבצע את השינויים במשקו, וכבר נמצא עמוק בתוך כתיבת ספרו על החקלאות הרוסית, סוכנת ביתו מצהירה "אתה צריך להתחתן, זה העניין!".³⁹ כך אכן קורה. אחרי מפגש חוזר של לוויין וקיטי, מבקש הלה את ידה וזוכה בה. אלא שחודשים ספורים לאחר החתונה, מתרגש על לוויין משבר עמוק. הוא אומנם איש עמל ובעל משפחה, אך אין הוא מצליח למצוא משמעות לחייו. לוויין אינו מצליח לזהות מושג של "טוב" ולאחוז בו, והוא חש כי אינו יודע כיצד עליו לכוון את חייו. לפני שהוא מתחתן, נדרש לוויין – על אפו ועל חמתו – ללכת בפעם הראשונה מזה עשור לכנסייה, להתוודות ולקבל תעודה רשמית שתאפשר את נישואיו. במהלך הווידי, מזדעק לוויין: "החטא העיקרי שלי הוא הספק. אני מטל ספק בכול, ורוב ימי אני שרוי בספק".⁴⁰ בחודשים הראשונים לאחר חתונתו, דעתו מוסחת מן הספקות הללו, אך זמן לא רב לאחר מכן הם שבים במלוא עוזם.

הדבר מסב לו ייאוש – עד כדי כך ש"לוויין, איש משפחה מאושר, בריא בגופו, היה כמה פעמים קרוב כל-כך להתאבדות, עד שהחביא את החבל כדי שלא יתלה עצמו עליו ונמנע מלהתהלך ורובה בידו, מפחד שמא יירה בעצמו".⁴¹ כאיש משכיל, שהתחנך על ברכי החינוך הרוסי הגבוה, הוא פונה בראשונה לספרי הפילוסופים שעסקו בשאלות אלו אך נפשו המתייסרת אינה מוצאת בהם מרגוע:

רעיונותיהם נראו לו פוריים בשעה שקרא בכתביהם... אבל בכל פעם שקרא, או העלה בעצמו, פתרונות לשאלות שהעסיקוהו, היה חוזר ונשנה אותו דבר עצמו: כל עוד נצמד אל ההגדרה הנתונה של מילים עמומות כגון רוח, רצון, סובסטנציה, וכל עוד הניח לעצמו להיתפס באותה מלכודת של מילים שטמנו לו הפילוסופים, או שטמן הוא לעצמו – דומה היה שהוא מתחיל להבין משהו. אבל די היה שיזנח לרגע את קו הטיעון המלאכותי הזה, ויחזור מן החיים עצמם אל מה שהניח את דעתו כל עוד היה צמוד אל ההגדרות הנתונות – וכבר קרס כל המבנה המלאכותי הזה והתמוטט כבניין קלפים.⁴²

לוויין חש כי אין לו אף מדריך להישען עליו לשם כינון משמעות לחייו אשר תתעלה מעל למציאות שהוא מכיר, וכי המחשבה המופשטת אינה יכולה להעניק לו תשובה משביעת רצון לשאלה כיצד ראוי לו לחיות.

לאחר שזמן רב עובר עליו בהתחבטויות מייסרות, מופיעה הגאולה הנכספת. הספר נחתם ביציאתו של לוויין לחורש, כאשר הוא מוצא מנוחה לשרעפיו בדת הנוצרית. לוויין חש עתה כמי שהצליח סוף-סוף להתחבר לאמונה באל. חייו, שעד כה נדמו בעיניו מאוסים וריקים, מתמלאים במשמעות. אך מה יש באמונה זו המעניק גאולה

ללווין? איזה שינוי היא מחוללת בו? למרבה ההפתעה, נראה שכוחה של האמונה החדשה-ישנה המפכה בו טמון בהבנה כי אין הוא נדרש לשנות כלל את חייו. הדת מגלה לו עתה כי הנורמות שעל ברכיהן חונך, הקהילה שאליה נולד, והמוסדות שבתוכם הוא פועל – כי כל אלה כבר מעניקים לו את משמעות חייו ואת טובתו:

הוא חי את חייו (בלי שנתן על כך את דעתו) על-פי אותן אמיתות רוחניות שינק עם חלב אמו, ואילו את מחשבותיו חשב לא רק בלי להכיר באמיתות הללו, אלא מתוך מאמץ לעוקפן. עכשיו התחוויר לו שיכול היה לחיות רק בזכות אותן אמונות שלאורן התחנך.⁴³

כאשר ניסה לחשוב בעצמו, באורח מופשט, על משמעות חייו – זו חמקה ממנו. את הטוב לא ניתן לגלות בכוח המחשבה לבדה אלא רק מתוך החיים עצמם. אדרבה, דווקא הניסיון לחרוג מתוך החיים, להתעלות מעל הקיים, כדי להגיע אל הטוב, הוא המעשה ההרסני. בתוך מחשבותיו, לוויין מקביל זאת לאפיוזודה שאירעה לילדים במשקו. הללו שיחקו עם כמה חפצים באופן שכמעט הרס אותם ו"לא יכלו להאמין לה [לאָמם], מאחר שלא יכלו להקיף במחשבתם את כל שפעת הדברים שהם משתמשים בהם, ולכן אף לא יכלו לתאר לעצמם כי מה שהם מקלקלים הוא דווקא מה שחינוי להם כל-כך".⁴⁴ לוויין מתבונן באופן דומה על עצמו: בניסיונו להשיג מושג של "טוב" שיתאם לו, ואשר יחרוג ממה שקיבל מסביבתו, הוא לא שם לב כי מנע מעצמו את מה שחינוי לו כל כך: להשתקע בדיוק באותם חיים שהוענקו לו. לוויין מאמץ בגיל מאוחר את הנצרות אך לא בשל גילוי חדש – על טבעה או עיקרי אמונתה – אלא פשוט מתוך הכרה שהיא הייתה שזורה מעולם בו, בחייו ובסובביו: "לא גיליתי כלום. לא נודע לי את מה שאני יודע".⁴⁵ לכן, התנועה שהתגלות זו מובילה אינה מנוגדת לחיים שחי לוויין עד עתה, במסגרת החברה הרוסית ומוסדותיה; זוהי תנועה לתוך החיים הללו, מתוך הבנה שהטבילה בהם היא מקור הגאולה.

עובדת יסוד זו מתבטאת – יותר מכול – בחזרתו של לוויין לבנו ולאשתו לאחר ההליכה הגורלית בחורש. בתחילה, קודם ההתגלות בחורש, נוכח לוויין לדעת, להפתעתו ולאכזבתו, כי הרגש שהוא חש כלפי בנו חלש ואמביוולנטי משציפה; אולם לאחר ההתגלות, כשהוא שב לביתו, מבין הוא שיחסו לבנו אינו תלוי בעונג שהבן מסב לו אלא בתפקיד האב שנכפה עליו מעצם קיומו, ובכלל זאת הצורך לגונן עליו ולדאוג לשלומו. לאחר שמשתוללת סערה המסכנת את בנו, לוויין מסביר לאשתו:

לא, לא הוא אֶכּוּב אותי, אלא הרגש שלי. ציפיתי ליותר מזה. ציפיתי שרגש חד ונעים יבלב לבליבי, כמו הפתעה. ופתאום – במקום זה סליחה, חמלה... והעיקר – החרדה והחמלה גדולות יותר מן ההנאה. אבל היום, אחרי הבהלה הזאת בזמן הסערה, הבנתי כמה אני אוהב אותו.⁴⁶

בעוד אנה קארנינה חשה רצון לשהות במחיצת בנה ולגדלו אך בכל זאת זונחת את החובה שקיומו מטיל עליה, לוויין להוט פחות לבלות עם בנו אך מזהה את אהבתו אליו עם חובת הדאגה לו – וכך נותר מחויב אליו.

בחזרתו לדת המתוארת כאמור בסוף הספר, מהדהד וידויו של לוויין טרם נישואיו: הספק שדיבר עליו אי-אז קיבל עתה מענה. לפני חתונתו, לא הצליח לוויין למצוא נר שלאורו ילך ועל פיו יצעד, והדבר הוביל אותו לתלישות, לבלבול ולייאוש. עתה, בכוח האמונה, מבין לוויין שהרמזים לאופן שבו ראוי לחיות היו לצידו מאז ומעולם – לא בתוכו אלא בסביבתו. האמונות, הקהילות והמוסדות שלתוכם נולד מגלמות כבר את הטוב-בעבורו. ייעודו הוא להשתקע בנישואיו, במשפחתו ובעבודתו; הללו טומנים בחובם את חוכמת החיים שאחריה ביקש להתחקות. באותו וידוי קודם החתונה שואל הכומר את לוויין כיצד הוא מתעתד לחנך את בנו, ולוויין נחרד לגלות שאין בפיו תשובה מספקת. והנה, לקראת סוף הספר, בסמיכות להתגלות בחורש, חושב לוויין לעצמו:

לא היה לו ספק שאת חיי המשפחה עליו לנהל כפי שניהלו אותם אבותיו ואבות אבותיו, כלומר באותם תנאים של השכלה ושל גידול הבנים וחינוכם... וממש כשם שברור שחייב אדם לפרוע את חובותיו, כן ברור שעליו לשקוד על נחלת אבותיו כך שבנו יחזיק טובה לאביו ברשתו אותה, כדרך שלווין החזיק טובה לסבו על כל מה שבנה ונטע בה. ולשם כך עליו להימנע מלהחכיר את אדמתו, ולטרוח עליה בעצמו, לגדל בקר, לדשן את השדות, לטעת יערות.⁴⁷

מה היא אפוא גאולתו של לוויין?

גאולתו היא להכיר תודה על הטוב שירש מאבותיו (שעתה הוא מזהה בו ניצוץ אלוהי), להשתקע בו עד תום, ולעמול כדי להעבירו הלאה לבנו; לא מתוך עונג צרוף, לא מתוך חירות במובנה הפשוט, אלא מתוך רגש חובה. גאולתו היא המסקנה כי אֵל לו לרדוף תדיר אחר טוב חמקמק. הטוב כבר נמצא לצידו.

בין הקשתות

שתי העלילות שהוצגו עד כה אכן אינן תלויות זו בזו. בחירתה הטרגית של אנה אינה תלויה בגאולתו השקטה של לוויין; והוא הדין להפך. בגרסה מוקדמת של הספר, שלא התפרסמה, לוויין נמצא בתחנת הרכבת כאשר אנה מטילה את עצמה אל פסיה – ועדות הראייה הזו היא הזרו להתגלות שהוא חווה בחורש. אך בגרסה הסופית מחק טולסטוי גם קשר עלילתי זה והתעקש לשמור את ההתקשרות בין שני הסיפורים כפנימית בלבד. ההליכה בחורש מתרחשת במנותק מהקפיצה אל מתחת לגלגלי הרכבת, אך דווקא ההפרדה בין גורל הדמויות היא המעמיקה את חשיבותו של המתח הרעיוני השורר ביניהן ומבהירה שזה מורכב ומסועף מכדי להיות גלוי לעין.⁴⁸

העימות בין שני הסיפורים שטולסטוי שיכן בכפיפה אחת יצר אינספור פרשנויות מוסריות, פוליטיות ופסיכולוגיות; אך כאמור אחת הסוגיות היסודיות העומדות במוקד המתח בין שתי הדמויות – סוגיה שניתן לאגד סוגיות-משנה רבות תחתיה –

היא יחסן של הדמויות למסורת ולקדמה. מוצאה של אנה קארנינה מסנט-פטרבורג, עיר שהקים הצאר פיוטר הגדול ששלט ברוסיה למן סוף המאה ה-17 ועד ראשית המאה ה-18. פיוטר הגדול היה השליט הראשון (הרבה לפני אלכסנדר השני) שהנהיג ברוסיה רפורמות נרחבות במטרה להמריץ את התקדמותה ולגרום לה להידמות למדינות מערב אירופה. מאז הקמתה, זוהתה סנט-פטרבורג עם הרעיונות הפוליטיים שקידם פיוטר הגדול: התמערבות, רציונליזם ומעורבות בירוקרטית ענפה. שורשיו של לוויין, לעומת זאת, אחרים. הלה נמנה על בניה של משפחת אצולה עתיקת יומין שמוצאה במוסקבה, עיר האם של המחנה שהתנגד לרפורמות דוגמת אלו שקידמו פיוטר הגדול ואלכסנדר השני. ואכן, מוסקבה הפכה בהווי הרוסי סמל לרעיונות השמרניים: השמירה על הייחוד הרוסי, ההגנה על המסורת שהתפתחה ברוסיה, וההימנעות משינויים חברתיים-פוליטיים מיידיים ולא-הדרגתיים.⁴⁹

בל נטעה. דמויותיהם של אנה ולוויין אינן אלגוריות לרעיונות פילוסופיים. עיצוב ספרותי כזה היה לא-פחות מבלתי-נסבל בעבור טולסטוי, איש הריבוי ואומן המימזיס. כל דמות מציגה מערך אתי ואישיותי מורכב מכדי להלום בשלמות רעיון מופשט, חיצוני לטקסט; אך בכל זאת, מתוך ניתוח הדמויות ואופיין עולים קווים בולטים החושפים התאמה עמוקה למחנות הרעיוניים שהתמקמו בכל אחת מהערים. מהיכן למד הפרט מהו הטוב בעבורו? מה צריכה להיות סמכותם של המוסדות החברתיים? מהו היחס הרצוי בין הפרט לקהילתו-לדורותיה? מהו היחס הנורמטיבי בין זכויות לבין חובות? ולבסוף, האם עוולות קיימות הן בנות תיקון או כורח המציאות? מזגיהם של לוויין ואנה נבדלים ביחס לשאלות אלו באותו אופן שבו הרעיונות השמרניים והפרוגרסיביים מתפלגים לגביהן.

התחקות אחר אופייה של אנה מורה כי הכוח שמניע את כל פעולותיה הוא רצונה, כפי שהיא מגלה אותו בתוך עצמה. מקור אהבתה לוורונסקי הוא פנימי-אישי לחלוטין וכך היא חווה אהבה זו: אין אף גורם חיצוני המדריך אותה לדבוק באהבה; להפך – כל כוח חיצוני לה מנסה להניאה מלרדוף אחר ורונסקי. אהבתה נובעת מתפיסתה האינדיבידואלית ומנוגדת לתפיסת האהבה שהחברה שאליה היא משתייכת מנסה להנחיל לבניה. הדבר הופך ברור כאשר משווים את אנה ללוויין ומגלים שמצבו הפוך: האריסטוקרט לוויין מנסה למצוא בתוך עצמו עמוד אש שיורה לו את הדרך; הוא מבקש להגדיר בעבור עצמו את טובתו אך ספקותיו שמים-לאל כל ניסיון שכזה. לוויין הוא איש מרשים, רב-פעלים ועתיר כישרונות, המכלכל את ביתו בחריצות ובתושייה, אך הספק שלו, חטאו הגדול-ביותר, מעמיד אותו בפני שוקת שבורה. נוכח חוסר יכולתו למצוא לבדו עיקרון שידריך אותו, לוויין פונה אל המסורת ואל הדת שעל ברכיהן התחנך – ועל פיהן הוא בוחר לחיות את חייו.

יחס דומה מתקיים בין הפרוגרסיביות והשמרנות כתפיסות עולם סדורות. הפרוגרסיבים רואים באינדיבידואל, בפרט, את המקור העליון לקביעת טובתו;

האוטונומיה האישית שלו מקודשת, וניסיונות חיצוניים להשפיע עליו, לשם קביעת טובתו שלו, ייתפסו לעולם כחותרים תחת חירותו ויגדרו ככוחות מדכאים. לפי תפיסה זו, כה חשוב הוא בידולו של הפרט מהשפעתה של חברת האם שלו, עד שיש לתור אחר מנגנונים נורמטיביים שמטרתם להשפיע על הפרט בקבלת החלטותיו ואשר אפילו הוא אינו מודע להם. הקורא הפרוגרסיבי יריע לקארנינה על שום מוכנותה העיקשת לברור את דרכה בחיים – נגד קואליציית גורמים דכאניים שביקשו למנוע זאת ממנה. לעומת זאת, השמרן יהיה ספקן יותר באשר ליכולתו של הפרט להשיג – באופן עצמאי – את מהותם של החיים הראויים.⁵⁰ לדידו, הסברה כאילו יכול היחיד לחשוב על טובתו כפרט בודד, המנותק מכל קהילה ומכל השקפה קודמת, מופרכת מעיקרה. כפי שכתב פרידריך האייק, כלכלן והוגה שמרן בן המאה ה-20, אפילו ההרגלים, המיומנויות והעמדות הרגשיות של הפרט אינן שלו בלבד והן מאומצות על ידו מן הקהילה הסובבת אותו.⁵¹

שוני זה בין הדמויות מוליד מערכים אתיים שונים לחלוטין. את האתיקה של אנה נוכל לתאר כאתיקה של שחרור; או, ליתר דיוק, אתיקה של שחרור עצמי, אמנציפציה. משעה שאנה מזהה עצמה כמי שיודעת לנסח את רצונה, מימוש חירותה האוטונומית – תוך דילוג על כל מכשול הניצב בדרכה – הופך לצו האתי העליון בעבורה. האהבה הרומנטית שאחריה נוהה אנה כרוכה בקשר בל-יינתק בחירות; בחירותיה של אנה מבטאות חתירה חסרת פשרות אחר החירות ואחר האהבה. לא זו אף זו: התעקשותה לנהות אחר מאוויי ליבה באופן חופשי מבטלת כל שיקול נורמטיבי אחר שעשוי להניאיה מכך. לציווי הדת הנוצרית, לחוקי האישות, לחובות המשפחתיות, ולנורמות של החברה שבתוכה היא חיה – לכל אלה מעמד אתי משני ביחס לחירות שמבקשת אנה בתורה אחר ליבה.

תפיסת החירות המונחת בתשתית חוויית האהבה של אנה מהדהדת את רעיונותיהם של הוגים פרוגרסיביים רבים. תפיסת החירות האינדיבידואלית ככוללת בהכרח שחרור ממגבלות חיצוניות וחברתיות הולמת-היטב את הרעיונות הפוליטיים המרכזיים של המחנה הפרוגרסיבי. לדוגמה, תומאס פיין, מאבותיה של ההגות הליברלית-פרוגרסיבית, טען שמקורה – והצדקתה העיקרית – של ההתאגדות האנושית לכדי חבורות ויחידות פוליטיות אינה הקניית ביטחון או קידום מאמצים משותפים אלא הגברת חירות הפרט. בספרו "הפולמוס הגדול" היטיב יובל לזן לתמצת את עמדתו של פיין בנושא זה:

בעיני פיין... [החברה היא] בראש ובראשונה אמצעי המאפשר בחירה, או את החופש לעצב את עתידנו ללא כפייה – אמצעי לשחרור רדיקלי של היחיד מן הנטל של נסיכות חייו, של טבעו הנתון ושל האנשים שחיים לצדו... החירות האישית – החופש לבחור – היא המטרה שאליה אנו מכוונים בפוליטיקה.⁵²

מיודענו לוויין, בעל האדמות, מפגיין תפיסה ערכית שונה למדי וכופר בהנחת המוצא של מה שהוצג כאן כאתיקה של אמנציפציה. לדידו, הפרט אינו חוצב את תפיסת הטוב שלו מעצמו, ותוך עימות עם הקהילה; תחת זאת, הוא שואב אותה מהקהילה שבה הוא צומח. קשר זה אינו מבוסס רק על החירויות שהקהילה מעניקה לפרט אלא גם על החובות שהקהילה מטילה על היחיד באמצעות מוסדותיה. לוויין אכן פועל כמי שמעניק חשיבות יתרה לחובה: כך הוא מסביר את עבודתו במשק למרות הפסדיו ואת השעות הארוכות שהוא משקיע בסיוע לכפריים העובדים בעבורו. הדבר בולט ביותר ביחסו למשפחתו. לנישואים הוא מתאוה דווקא מחמת המחויבות ושליטת החירות הכרוכות בהם. יותר מכך: את יחסיו עם בנו הוא אינו תופס כמלאי עונג אלא כמבוססים על מחויבות. אנה מבטלת את חובותיה בפני חירויותיה, אולם לוויין מבקש דווקא לוותר על חירויות מסוימות מתוך סברה שהחובות חשובות לא פחות. בכך הוא קולע למילותיו של אדמונד ברק, גדול ההוגים השמרנים:

מתוך סיבות פיזיות שאינן ידועות לנו, ואולי אינן ניתנות לידיעה, עולות חובות מוסריות שאותן... אנו חייבים לבצע בלי לסטות ימין ושמאל. אפשר שהורים לא יביעו הסכמה ליחס המוסרי המוטל עליהם; אבל בין שהם מסכימים ובין שלא, הם כבולים לשיירה ארוכה של חובות מעיקות כלפי אלו שעמם לא נכנסו מעולם לחוזה משום סוג.⁵³

הערך שהשמרנות מוצאת בחובות אינו נוגע להסדרת יחסי הפרט וקהילתו בלבד אלא גם להסדרת יחסי הפרט עם עצמו. כאמור, התפיסה השמרנית נוטה לראות בטבע האדם עובדה קבועה ומוגמרת הזקוקה לעידון וריסון. הללו יכולים להיווצר רק באמצעות הטלת חובות על הפרט; ואחת מן מהראשונות שבחובות אלו היא חובתו של האזרח להסתמך על עצמו. היחיד מתבקש להיות אחראי לעצמו – אך לא משום שאלמלא כן, יכביד על קהילתו, אלא מפני שרק אם יראה את עצמו באופן זה, עשוי הוא למצות את הפוטנציאל האנושי הגלום בקרבו. "אנשים נעשים אינדיבידואלים חופשיים על-ידי כך שהם לומדים לקחת אחריות למעשים",⁵⁴ קבע רוג'ר סקרוטון, הפילוסוף השמרן החשוב של דורנו. יותר מכך: רק מי שנעשה אדון לעצמו וממלא את חובותיו, יכול לטפח מידות טובות – הלוא הן היהלום שבכתר השמרני. ואכן, כל שמרן יעריך את לוויין על חריצותו בעבודתו, על איפוקו בהלכותיו ובהוצאותיו ועל נחישותו לייעל את עבודת משקו, שהרי "הם [השמרנים] סוגדים ליזם הפרטי הבודד, העומס על כתפיו את נטל המיזמים שלו וכך סולל דרך לכולנו".⁵⁵

נדמה כי לא-בכדי לוויין בחדות בין התנהגותו בתוך מנגנוני השלטון לבין התנהגותו בתוך אחוזתו. בשיחתו עם אחיו על מוסדות המדינה, מביע לוויין התנגדות לפעילות במסגרת מנגנוני השלטון מכיוון שהללו דורשים עמידה בעקרונות כלליים, מופשטים ובלתי-מוחשיים, שאינם נוגעים לו. לעומת זאת במסגרת המצומצמת-יותר של משקו, לוויין אינו נדרש לערכי צדק שכאלו אלא לעמידה פשוטה בחובותיו תוך הפגנת מידות טובות וגדלות נפש, וכך הוא אכן נוהג. שוב לוויין חי את רעיונותיו

של ברק: "לדידו [של ברק], היחסים החברתיים זורמים ונובעים מהיחסים האישיים ומתקיימים הודות להתקשרויות רגשיות והרגלים של חיבה".⁵⁶ דוק: לא רעיון מופשט הוא המניע את לוויין להיטיב עם סביבתו, אלא יחסיו האנושיים עם סובביו.

האתיקה המנחה את שתי הדמויות, את קארנינה ואת לוויין, מובילה אותן לגבש תכליות שונות לחייהן. אנה חותרת לחירות מלאה; היא איננה פועלת כמי שמכירה במגרעות העולם הקיים אלא מבקשת להתעלות מעליהן בהגשימה את רצונה. הטוטאליות של החלטותיה עשויה להיות מובנת רק על רקע מסירותה הגורפת להגשמת רצונותיה האוטנטיים. חירותה חשובה דיה בעיניה כדי לשבור לחלוטין את הסדר הקיים ולצאת אל מחוצה לו. אין כאן השלמה עם עוולות, או למצער זהירות יתרה כלפי הקיים, אלא שעטה קדימה בהתאם לחזון אידילי של אהבה וחירות. כפי שכתב תומס ג'פרסון, בהתייחסו למהפכה הצרפתית – "הייתי מבכר לראות בחורבנה של מחצית העולם ולא לראות בתבוסתה של החירות"⁵⁷ – גם אנה מוכנה לחזות בהרס מלא של חייה הקודמים ובלבד שחתירתה לחופש לא תופרע. אכן, מסירות מוחלטת זו, וחוסר האפשרות לממש אותה, הן המועידות לאנה את גורלה המר.

המונולוג הגאולי של האדון המוסקבאי לוויין הוא במידה רבה הכרזת מלחמה נגד שאיפתה של אנה להגיע לכדי טוב מוחלט המתעלה מעל למציאות הקיימת. הלה מבין שגם אם צורת החיים שניהל עד כה אינה מושלמת, הטוב ביותר שהוא יכול לקוות לו הוא השתקעות בה. החתירה אחר תשובות מוחלטות, אחר דרך ברורה שתוביל אותו למקום ודאי ונעלה, סירסה את יכולתו להפיק עונג מן הקיים. תהליך ההבנה הזה מתברר תוך כדי המונולוג ממש. בתחילה, סבור לוויין שמציאת האמונה תשנה – מן הקצה אל הקצה – אותו ואת יחסו לעולם. הוא מבטיח לעצמו כי מעתה לא ימהר לרגז ולא יאבד את סבלנותו נוכח אירועים מטרידים; אולם כבר בשובו הביתה הוא מגלה שהייתה זו הבטחת שווא וכרגיל רוחו קצרה כאשר הוא פוגש את אנשי ביתו. לא; גאולתו של לוויין איננה מהפכה וגם לא פתרון חלוט לתהיותיו כי אם הכרה בערך המציאות הסובבת אותו ובחוסר יכולתה להתעלות אל מעבר לעצמה:

גם להבא אשוב ואתכעס על איוואן הרכב, גם להבא איגרר לוויכוחים ואשמיע דעות שלא לעניין... ואפילו אשתי, גם להבא אנוף בה בשל פחדי שלי ואתחרט על זה... אבל חיי עכשיו, כל חיי, כל רגע ורגע שלהם... מכילים את המשמעות הוודאית של הטוב שיש לאל ידי לתת בהם!⁵⁸

מסקנה זו תואמת בדיוק את האופן שבו השמרן מתבונן על המציאות החברתית. מקדש המסורת אינו סבור כי אפשר לייצר חברה נטולת עוולות שכן – כמילותיו של אדם סמית – "גורלם של כל מוסדות אנוש, אפילו המושלמים ביותר, [הוא] שיהיו בהם מומים... הרי זה פועל יוצא מפגימותו של יוצר מוסדות האדם".⁵⁹ השמרן, כמו לוויין, יודע כי השלמות אינה בגדר האפשר. לא זו אף זו: הניסיון הלא-זהיר להשיגה מסכן גם את הטוב שכבר קיים.

בסופו של דבר, ההבדלים האישיים הללו מביאים כל אחת מהדמויות להתייחס באופן אחר למוסדות החברתיים המסדירים את קהילותיהם. לווין מתערה בקרבם מתוך הכרת תודה על החסד שהם מרעיפים עליו, לאחר שגילה כי בעומדו לבדו אין הוא מצליח לבור את דרכו, וודאי שלא למצוא איזה אידיאל המתעלה על הקיום סביבו. פנייה זו אינה נעשית כבירית מחדל גרידא אחרי שהאינדיבידואל הכזיב את עצמו. כאשר לווין חווה את הגאולה בחורש, הוא מבין שאופן החיים המסורתי שעטף אותו צופן חוכמה אוניברסלית. תובנה זו לא תפתיע את השמרן, שהרי לשיטתו המוסדות החברתיים הם פרי חוכמה מצטברת שהתגבשה לאורך מאות בשנים. דור אחר דור קיבל בירושה את המסורת, שיפר אותה מעט בהתאם לדמותו, והעביר אותה הלאה – עד אשר התגלגלה לידי הפתוחות של איש ההווה. לא-בכדי לווין פונה למוסדות הקהילתיים שנוצרו לאורך שנים "מתוך חיסול סלקטיבי של התנהגות מתאימה פחות" (כלשונו של פרידריך האייק),⁶⁰ ולא למוסדות הפקידותיים של המדינה המודרנית. לווין הספקן יכול לבטוח בכך שבתוך חוקי המוסדות הללו חבויה חוכמה קולקטיבית המתעלה על חוכמתו של היחיד. לווין צומח אפוא מן התבונה שהקהילה מציעה לו, ובכך קושר עצמו אליה באופן הדוק. קשר זה משתרע מעבר לגבולות חייו של לווין: הוא מתחיל אי-שם בימי אבות אבותיו, וממשיך הלאה אל בנו ואל צאצאיו. ואכן, אותה חלקת אדמה אותו חינוך שלוויין קיבל בירושה מאבותיו, הוא מבקש לשמר כדי להעביר לבנו. הקשר עם המשפחה נמהל בקשר לקהילה ומבטא אותו מבט בין-דורי. מבט זה תואם להפליא את עמדתו של ברק, אשר ראה "את החברה כמערכת יחסים לא רק בין האנשים החיים, אלא גם בין החיים, המתים והעתידיים להיוולד... ולשם כך עליה לשאוב מחוכמת העבר ולדאוג שהחכמה הזאת תהיה זמינה גם לדורות הבאים".⁶¹

לא ייתכן מרחק גדול יותר בין תיאור זה לבין יחסה של אנה לאותם מוסדות. הגבירה החיננית אינה מבקשת להתערות בחברה, אלא להתנער ממנה וממוסדותיה מחמת החתירה לאמנציפציה. בהתאם ליחסה של התפיסה הפרוגרסיבית לאינדיבידואל כעומד ממעל לחברה, כך גם אנה איננה חלק אורגני מקהילתה ואדרבה נתונה במאבק מתמיד עימה. הנתק בין אנה האינדיבידואליסטית לבין החברה מביא את אנה להתכחש למוסדות ולנורמות שהורישו לה דורות העבר ואף לתפקידה להעביר אותם לדור הבא, דרך בנה. אנה נקרעת לא רק מקהילתה החיה אלא גם מהשרשרת הבין-דורית כולה.

מנקודת מבטו של שוחר הקדמה אין זה מפתיע במיוחד שאנה, כאישה, מתעמתת עם המסורת. לשיטתו, המסורות והמוסדות שהשמרן מוקיר אינן נקודת משען – לא לחברה ולא לפרט – אלא כלי לשימור יחסי הכוחות בחברה ובין היתר להמשך דיכוי של נשים. טולסטוי עצמו שם בפי כמה מדמויותיו את האמירה שלפיה גברים ונשים אינם נעשים באופן שווה על ניאוף. מנקודת המבט של בעל התפיסה הפרוגרסיבית, מאבקה של אנה עם החברה אינו מאבק אישי כי אם מאבקן של הנשים כולן

המשועבדות על ידי מוסד הנישואים. לדידו, אנה היא רודפת שוויון וצדק לא פחות מהיותה לוחמת חירות.

ג'ון רולס, החשוב שבפילוסופים הפרוגרסיבים במאה ה-20, כתב: "חוקים ומוסדות, ויהיו יעילים וקולעים ככל שיהיו, יש לתקנם או לבטלם אם אין בהם צדק. לכל פרט יש חסינות אישית המושתת על צדק, שאפילו רווחתה של חברה ככלל אינה גוברת עליה".⁶² כשם שרולס מצדיק החלפה מוחלטת של מוסדות חברתיים כאשר הם אינם צודקים, אף אנה מוכנה לבטל כליל את סמכותם של החוקים הללו כאשר הם מפלים אותה שלא כדין ומתאכזרים אליה.

מזגיהן של שתי הדמויות וערכיהן מביאים אותן אפוא ליחס שונה-בתכלית למוסדות החברתיים. ההשקפות המשוקעות באישיותן מיתרגמות בסופו של דבר לעמדה ברורה באשר למתח בין קדמה לבין מסורת. סיפורה של קארנינה מלמד על כוחם המדכא של המוסדות ועל ההכרח להשתחרר מהם; קורות חייו של לוויין מגלים כי מוסדות אלה הם משען לפרט ומכאן לצורך לשמור עליהם לבל יימוטו ברוח סועה וסער.

קריאה עכשוויות באנה קארנינה

באישיותם, בדרך הילוכם ובבחירותיהם מציגים קארנינה ולוויין שתי תפיסות עולם מקיפות. ההבנה כי טולסטוי מבקש מן הקורא לראות את הספר כעימות בין שתי ההשקפות הללו חושפת כי הוא עצמו מתייחס אליהן באופן מורכב. מצד אחד, נדמה כי הגורל שמועיד טולסטוי לכל דמות מרמז על עליונותה של אחת מן ההשקפות על פני רעותה: בעוד הדרך שבה לוויין בוחר ממציאה מזוהר לתהיותו, דרכה של אנה שולחת אותה אל מותה. למעשה, טולסטוי עצמו הודה בהעדפתו זו כאשר קבע כי מבקר פלוני, מ"ס גרומקה, "הסביר מה שאני הכנסתי ליצירה לא במודע",⁶³ לאחר שהלה פרסם מאמר שבו כתב כי –

אמונה הקרויה החלת עקרון החופש על תחום הרגשות והאהבה, אמונה ליברלית-למחצה זו מוכה מכה ניצחת באנה קארנינה. המחבר הוכיח לנו שאין בתחום זה חופש מוחלט. קיימים חוקים, והיחיד עצמו הוא המחליט אם להסכים להם ולהיות מאושר או להפר אותם ולהיות אומלל. אין כאן חופש להיגיון האנושי, אשר בשל קוצר-ראייתו וחוסר-בגרותו חוגג בימינו את ניצחונו המדומה, בהאמינו שיש ביכולתו לשנות את חוקי הרוח האנושית, להתעלם מכוחם ולשנותם על פי רעיונות מופשטים... בכל זאת הנישואין הם צורת האהבה היחידה שבה הרגשות יוצרים... קשרים מתמשכים בין אנשים לחברה, משמרים את חופש הפעולה, מעניקים לו עוצמה, יוצרים עולם ילדים טהור, יוצרים את הקרקע, את המקור ואת הכלים לחיים.⁶⁴

אך מן הצד השני, הרומאן מציע מבט מלא חמלה על קארנינה. לא-בכדי קוראים רבים לאורך השנים סברו שעיסוקו המרכזי של הספר הוא גינוי האכזריות והצביעות

החברתית שעינו את אנה. מבחינה זו, הרי שגם אם מטרתו הראשונית של היוצר הייתה להציג את אנה כדמות חוטאת,⁶⁵ היא הפכה ברבות השנים לדמות מעוררת השראה והזדהות. עושרו של הטקסט מזמין אותנו אפוא לעמת בין שתי הדמויות המרכזיות באופן שאינו בהכרח שיפוטי. ובכן, במקום להכריע בין שתי ההשקפות המיוצגות על ידי הדמויות, אפשר לשאול: כיצד הן מתבוננות זו על זו? מה מלמדת דמות אחת על חברתה?

גורלה של אנה מזכיר את הגורל שהשמרנים חוזים לחברה אם תלך שבי אחר רעיונות פרוגרסיביים. הרדיקליות של אנה מנתצת כל סמכות חיצונית ובכך חותרת תחת יכולתה להכניס סדר בחייה. אובדן הדעת האוחז בה לבסוף הוא עדות לאותו כאוס פנימי המתחולל בקרבה. הישענותה המוחלטת על צו מצפונה מרחיקה אותה מהחברה ודנה אותה לבדידות מוחלטת. אנה מאבדת כמעט כל קשר לעולם, עד שאיום בלבד על יחסיה עם ורונסקי נדמה בעיניה כחמור דיו כדי להביאה לטירוף הדעת. אם לא די בכך, הבור שאליו מדרדרת אנה את עצמה כה עמוק, עד שהשיח הפנימי שלה מתמלא הונאות עצמיות – שעומדות בינה לבין האפשרות ליטול אחריות פנה על מצבה. סיפורה הוא סיפור של אישה המתנערת מכל חובותיה בחתירתה אחר חירותה, רק כדי לגלות כי חירות זו ריקה לחלוטין כאשר אינה מעוגנת במסורת ובקהילה. אנה מגלמת אפוא את הדקדנס עצמו; את התהום שהשמרן מוצא בסופה של הטיית אוזן לחלומות שווא של אוטופיה חברתית הנמצאת מעבר לפינה. מבחינת השמרן, גורלה האישי של אנה הוא שיעור מוחשי בסכנה הכרוכה בקדמה לא מרוסנת.

קריאה עכשווית תחשוף ביקורת גם כלפי העמדה המגולמת בדמותו של לוויין. כאשר הלה פוסע בחורש ומקבל על עצמו את עולה של הדת, זעקתה של אנה מתחנת הרכבת עודנה מהדהדת בקול רעש גדול. לא ניתן להתכחש לכך שהמוסדות שבהם לוויין מבקש להתערות הם הם המוסדות שדיכאו את אנה, שהגבילו אותה, ובכך דחפוה אל גורלה המר. אפילו אם אנה לא הייתה פוסעת בדרך החתחתים שבה בחרה, נישואים נוצריים – שלווין בוחר להשתקע בהם – היו כופים עליה להיוותר אומללה מחמת נישואיה לגבר קר ומנוכר. "כן", יאמר הפרוגרסיבי, "לוויין זכה לגאולה, אולם הוא לא יכול היה לזכות בה לו היה משעובד ומדוכא כמו אנה; רק גבר בעל אדמות ומעמד יכול ליהנות ממנעמי החברה והגאולה הטמונה בה". כאשר אנו מעמידים את שני הסיפורים זה לצד לזה, מתחוור שלווין מצא סדר בחייו בדיוק בתוך המנגנונים שכבלו את אנה. אם סמכותם של אותם מנגנונים חברתיים הייתה נשמרת, לאישה כאנה צפוי היה גורל דומה גם כיום. כאשר הפרוגרסיבי מתבונן בלוויין, הוא רואה אותו כמי שמתוך עיוורונו נוטל חלק בהנצחת העוולות שעודן מצויות בחברה. בעבור שוחר הקדמה, הנחמה שלווין מוצא בדת ובמסורת משכנעת כי ביטולן בדחיפות הוא הכרח – כדי לאפשר עתיד חופשי ושוויוני יותר.

ביקשנו למצוא את אבן הראשה של הספר; האבן המהדקת את קימורי הקשתות לבלי הפרד. מצאנו כי לא רק צמד העלילות שבספר, אלא אף כל הארכיטקטורה שביסודו, מכוונות אותנו לראותו כמגולל עימות בין שתי השקפות – התואמות שני מחנות רעיוניים מרכזיים המובילים את המחשבה המערבית עד היום. עימות זה אינו מוצג בספר כדיון שכלתני-יאורטי, כפי שהוא מתגלה בספרי הגות, וגם לא כתגרה מתלהמת וריקנית כפי שהוא מופיע כיום על מסך הטלוויזיה. העימות נפרס בשני סיפורים נבדלים, נוגעים ללב ומורכבים להפליא, על הדרך שבה שני אנשים מובילים את חייהם בדרכים שונות אל גורלות נפרדים. אפשר שזוהי הדרך הנכונה ביותר – והאנושית ביותר – להבין לעומק את העימות ואת מורכבותו.

-
1. תומאס סואל, *עימות בין השקפות*, מאנגלית: אהרן אמיר, ירושלים: שלם, 2001.
2. Ursula Perano, "Dating in a Politically Polarized World", *Axios*, 14.2.2020.
3. כך כותבת אשלי פטרס במאמר שמטרתו לסייע לבני משפחה להתגבר על מתחים הכרוכים במפגש עם קרובים המחזיקים בעמדות פוליטיות מנוגדות: Ashley Fetters, "The Art of Navigating a Family Political Discussion, Peacefully", *The Atlantic*, 21.3.2019.
4. ראו את הכריכה האחורית של המהדורה האנגלית של הספר: Leo Tolstoy, *Anna Karenina*, Translated by Richard Pevear and Larissa Volokhonsky, Penguin Classics, 2004.
5. Gary Adelman, *Anna Karenina: The Bitterness of Ecstasy*, Boston: Twayne Publishers, 1990, pp. 12–13.
6. Robert McCrum, "Can I Make up My Own Mind?", *The Guardian*, 4.3.2007.
7. Gary Saul Morson, *Anna Karenina in Our Time: Seeing more Wisely*, New Haven, Conn.; London: Yale University Press, 2008, p. 4.
8. אליזאבת סטייבוק-פרמור, "גלגולי הדעות על משמעות הרוזמן בספרות הרוסית", מנחם ברינקר ומשה גלעד (עורכים), *אנה קארנינה וטולסטוי: מבחר מאמרים*, ירושלים: כתר, 1984, עמ' 185.
9. שם, עמ' 181.
10. שם, עמ' 181–182.
11. Adelman, *Anna Karenina*, pp. 3–5.
12. Martha C. Nussbaum, *Love's Knowledge*.
13. לב טולסטוי, *אנה קארנינה*, מרוסית: נילי מירסקי, תל-אביב: עם עובד, 2013, עמ' 9.
14. שם, עמ' 13.
15. שם, עמ' 84.
16. אכן אין ספק שטולסטוי – בניגוד לרוב הקריאות המודרניות – סבר כי אנה נפלה בחטא מוסרי חמור. למועשה, נדמה שהאהבה הלא-מסותרת של טולסטוי לדמותו החוטאת היא העומדת ביסוד הדואליות המוסרית של דמות זו – דואליות שעודנה מפלגת את קוראי הספר.
17. שם, עמ' 134.
18. שם, עמ' 377.
19. ג'וזף פטר סטרן, "שלוש נשים, שלושה רומאנים", ברינקר וגלעד, *אנה קארנינה וטולסטוי*, עמ' 94–95.
20. טולסטוי, *אנה קארנינה*, עמ' 109.
21. שם, עמ' 184.
22. שם, עמ' 196.
23. שם, עמ' 591.
24. שם, עמ' 372–373.
25. שם, עמ' 241–242.
26. שם, עמ' 373.
27. שם, עמ' 554.
28. שם, עמ' 692.
29. שם, עמ' 404.
30. שם, עמ' 28.

31. שם, עמ' 42.
32. שם, עמ' 126.
33. שם, עמ' 567.
34. שם, עמ' 198.
35. שם, עמ' 225.
36. שם, עמ' 837.
37. שם, עמ' 838.
38. שם, עמ' 439.
39. שם, עמ' 443.
40. שם, עמ' 563.
41. שם, עמ' 1006.
42. שם, עמ' 1004-1005.
43. שם, עמ' 1016.
44. שם, עמ' 1018.
45. שם, עמ' 1016.
46. שם, עמ' 1038.
47. שם, עמ' 1007-1008.
48. סטייבוק-פרמור, "גלגולי הדעות על משמעות הרומן בספרות הרוסית", עמ' 187-188.
49. Morson, *Anna Karenina in Our Time*, pp. 145-147.
50. כך הבהיר אלון שלו במאמרו "על השמרנות: הדרך לטוב האפשרי": "תוצאה חשובה ומאתגרת במיוחד של התפיסה השמרנית היא נטייה לאנטי-דוגמטיות או ענווה. הידיעה שאיננו מבינים ואף איננו מסוגלים להבין את המציאות האנושית במלואה מולידה מידה של פתיחות, ספקנות ויכולת להתגמש בכל הנוגע לנאמנות עיוורת למערך של אמונות או ערכים" (אלון שלו "על השמרנות: הדרך לטוב האפשרי", השילוח, 14 [2019], עמ' 38).
51. סואל, עימות בין השקפות, עמ' 34.
52. יובל לוי, הפולמוס הגדול, מאנגלית: אביעד שטיר, ירושלים: שלם, 2018, עמ' 113.
53. מצוטט שם, עמ' 120-121.
54. רוג'ר סקררוטון, "הטוב שבממשל", השילוח, 13 (2019), עמ' 138.
55. שם, עמ' 136.
56. לוי, הפולמוס הגדול, עמ' 124.
57. סואל, עימות בין השקפות, עמ' 27.
58. טולסטוי, אנה קארנינה, עמ' 1041.
59. סואל, עימות בין השקפות, עמ' 14.
60. מצוטט אצל סואל, עימות בין השקפות, עמ' 34.
61. לוי, הפולמוס הגדול, עמ' 235.
62. סואל, עימות בין השקפות, עמ' 162-163.
63. בוריס אייכנבוים, "לי נקם ושילם": כוונת האפיגרף ומשמעות היצירה". ברינקר וגלעד, אנה קארנינה וטולסטוי, עמ' 190.
64. שם, עמ' 191.
65. שם, עמ' 190.